

TRIBUNA

Laura de Castellet

Universitat de Barcelona

e-mail: lauradecastellet@sasserra.com

doi: 10.1344/Svmma2016.8.2

El present volum recull tres estudis sobre paisatge sonor històric; és a dir, sobre la relació que els sons, la comunicació o l'expressió musical tenen en relació amb l'entorn en què van ser emesos en el passat. Els estudis sobre paisatge sonor són relativament recents, i més els referents al paisatge sonor no enregistrable, és a dir històric. El concepte de paisatge sonor o *sound landscape* va ser encunyat als anys 60 a l'entorn del World Soundscape Project, projecte de catàleg de sons del món impulsat per la Universitat Simon Fraser de Vancouver i encapçalat per R. Murray Schaffer¹, en un moment en què la història dels sentits començava a infiltrar-se en el coneixement de la vida quotidiana (antropologia, sociologia, ciències de la comunicació...) i en relació a temps passats.

Així, la sonoritat i el paisatge sonor van anar prenent el seu lloc en estudis etnogràfics, literaris, lingüístics o històrics, independentment, o més enllà, de l'aproximació musicològica de tractats o partitures, o estrictament iconogràfica sobre els instruments musicals. Paral·lelament a la paleografia musical o a l'anàlisi de la iconografia i la restitució instrumental, ja als anys 90 es va anar gestant el concepte d'arqueologia del fet sonor o arqueomusicologia: la recerca arqueològica no només d'objectes sonors –siguin instruments musicals o de simple comunicació– sinó del context relacionat amb l'emissió de sons.²

Els estudis de restitució sonora d'instruments van ser iniciats, lògicament, per músics especialitzats en música antiga i luthiers, però amb els anys s'ha anat incorporant la transversalitat de coneixements i s'hi han anat incorporant historiadors, arqueòlegs o lingüistes. En una primera etapa, l'aproximació tècnica i organològica partia dels coneixements que de temps més recents anaven reculant cap al passat, sovint amb un abordament de la sonoritat barroca o renaixentista

¹ SCHAFFER, R. M., 1977. *The Tuning of the world*, London, Random House. Traduït a diverses llengües, l'espanyola és la més recent del 2013. *El paisaje sonoro o la afinación del mundo*. Madrid, Intermedio.

² En els estudis d'arqueomusicologia de l'edat mitjana, el punt de partida van ser les recerques de Catherine Homo-Lechner: HOMO-LECHNER, C., 1996. *Sons et instruments du Moyen Âge. Archéologie musicale dans l'Europe du VIIIe au XIVe siècle*. Paris, Errance.

cap enrere.³ Posteriorment, als anys 90 la recerca es va anar vehiculant com una aproximació més experimental de la luthieria, partint dels materials, les tècniques i els conceptes geomètrics i de càlcul medievals.⁴ Progressivament, els darrers anys s'ha encunyat el terme d'arqueoluthieria per a la restitució d'instruments, espais i objectes sonors amb criteris directament arqueològics abans que estètics, fent prevaler la sonoritat resultant d'un objecte d'investigació per sobre de la recerca d'una sonoritat adequada al format d'un concert per al públic del segle XXI.⁵ Si bé en un inici la voluntat fou la de recuperar partitures del passat, en l'actualitat la restitució d'objectes sonors té en compte els materials, recursos, tècniques i també espais on es desenvolupa una sonoritat determinada per tal d'entendre el valor del so en un context passat.

Però la sonoritat, per tal com forma part de la percepció sensorial del món que ens envolta, afecta diversos aspectes de comunicació, no només de música com a expressió de les emocions humanes. És amb aquest concepte que els darrers anys s'han abordat projectes de coneixement interdisciplinari del fet sonor, de la paraula i del silenci, del crit i del soroll intrínsecs de les activitats humanes o del seu valor en la comunicació i en l'aprenentatge.⁶ Els tres estudis d'aquesta publicació s'emmarquen dins la recerca de la sonoritat en aquest entorn, abordant-la des de diversos àmbits.

Jean-Marie Fritz, professor de la Universitat de Borgonya, ha dut a terme una línia d'investigació de la sonoritat medieval des de la paraula escrita, les fonts documentals i literàries.⁷ Les seves comunicacions i articles no esmenten tant la música en si sinó l'àmbit i l'espai sonor, l'interès acústic, la comunicació, el valor buscat del silenci, la funció dels crits o dels sorolls. En l'article que presenta en aquest volum, l'espai i l'acústica que es desprèn dels textos de les Cançons de Gesta i el *Roman* cavalleresc evoquen efectes escènics, quasi teatrals: la ressonància dels espais, de les sales, dels paisatges, el so per a cridar l'atenció del públic, sigui el de ficció o el real. Tot plegat en

---

³ Als anys 70, fou el cas capdavanter de David Munrow a Anglaterra, o, a Catalunya, el pioner Enric Gispert amb el grup *Ars Musicae*.

⁴ Especialment a l'entorn del vast projecte de restitució dels instruments del Pórtico de la Gloria de Santiago de Compostela, sota la iniciativa de luthiers alhora historiadors com Christian Rault o John Wright. Sobre aquest aspecte, veure: LÓPEZ-CALO, J. (coord.), 1993. *Los instrumentos del Pórtico de la Gloria. Su reconstrucción y la música de su tiempo*. 2 Vol. Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza.

⁵ En aquesta línia és un referent, des de 2006, l'associació de recerca Apémutam (Association Pour l'Étude de la Musique et des Techniques dans l'Art Médiéval), en què la restitució sonora s'aborda des de la interdisciplinarietat; de base francòfona, agrupa investigadors d'arreu d'Europa. www.apemutam.org [2016/12/16]

⁶ Cal remarcar les experiències que s'han dut a terme a l'entorn de *l'Instrumentarium de Chartres seminari restitution du son*. MULLER, W. (dir.), 2015. *L'instrumentarium du moyen âge. La restitution du son*. Paris, L'Harmattan

⁷ Llicenciat en història de l'art i professor de literatura francesa medieval; FRITZ, J. M., 2000. *Paysages sonores du Moyen Age, le versant épistémologique*. Paris, Champion, i FRITZ, J. M., 2011. *La cloche et la lyre. Pour une poétique médiévale du paysage sonore*. Ginebra, Librairie Droz.

el si d'una literatura que s'havia iniciat en la oralitat –i per tant amb les seves tècniques de posta en escena expressiva i espacial– i que cal contextualitzar en l'expressió de la narració pública.

Amb més de vint anys d'experiència en la restitució d'instruments històrics, Olivier Féraud⁸ aborda un estudi d'iconografia musical per a la restitució sonora. No es tracta aquí d'un catàleg iconogràfic del context en què un instrument apareix, sinó de la posta en relació de tota una evolució (iconogràfica, arqueològica, etnològica) per a entendre una sonoritat que, ara com ara, encara és força desconeguda. Resulta habitual abordar els instruments de corda pinçada amb mànec a partir del llaüt d'origen àrab, oblidant tota una iconografia alt-medieval que arrenca amb tota normalitat de la romanitat i arriba a coexistir amb l'auge de la viola a partir del segle XI. La comparació de tots aquests exemples iconogràfics amb l'herència etno-musicològica actual permet aclarir moltes llacunes de l'estètica sonora del període carolingi. En aquesta línia, la recerca en luthieria i en la interpretació actuen com un exercici d'arqueologia experimental en les proves de restitució, amb un gran bagatge tècnic (les eines de treball, els conceptes de geometria o els materials escollits són els propis de l'època) que permet arribar a la recreació d'uns objectes que ens poden fer entendre uns espais i un context, lluny de l'estètica actual envers unes partitures del passat recreades com a concert.

Pel que fa a la comunicació sonora en el paisatge, Laura de Castellet aborda els paràmetres sonors amb què es duia a terme la defensa del territori, la comunicació castral o comunal a distància quan la visibilitat no era possible.⁹ L'estudi parteix alhora de la documentació militar, la iconografia, l'arqueologia dels objectes emissors de so i de les construccions per a emetre'l (torres i castells), i sobretot l'experimentació en els instruments sonors i sobre terreny. En aquest cas, l'anàlisi de la micro-història, el detall d'espais molt concrets des de la comparativa arqueològica en un conjunt, la documentació local o la toponímia, permet extrapolar a altres nivells més generals els recursos de la comunicació amb una evolució cronològica. La comunicació sonora acaba teixint un discurs en les estratègies de defensa, però també de cohesió comunal o de relacions humanes, i deixant empremta tant en el paisatge com en la relació social amb el paisatge fins a l'actualitat.

Aquests tres articles, doncs, són un intent de contribuir així a un coneixement més ampli de la comunicació en diversos aspectes i en relació a un entorn. De l'estètica a la necessitat militar, dels espais tancats al territori més extens, el so impregna, a fons, tota activitat humana.

---

⁸ Laboratori d'antropologia urbana (CNRS/EHESS); FÉRAUD, O., 2015. "Pierre, bois, gouge et compas. Lecture croisée du monocorde et du psaltérion à travers sa reconstitution", *L'instrumentarium du moyen âge. La restitution du son*. Paris, L'Harmattan: 171-190.

⁹ www.blogscat.com/paisatgesonormedieval [2016/12/16]